

**Бојана Веселиновић**

Народна библиотека Србије  
veselinovic.bojana@nb.rs

**Ивана Јашовић**

Народна библиотека Србије  
ivana.jasovic@nb.rs

# **ДОМАЋИ ЛЕКАР: ЛИСТ ЗА НЕГОВАЊЕ И ЧУВАЊЕ НАРОДНОГ ЗДРАВЉА: ПРВИ МЕДИЦИНСКИ ЧАСОПИС У СРБИЈИ**

**САЖЕТАК:** Народна библиотека Србије у оквиру свога фонда поседује знатну медицинску литературу која представља издавачку делатност у домену серијских публикација издатих на територији данашње Србије у периоду од скоро два века. Број тих публикација је близу хиљаду. Међу сачуваним издањима посебну вредност имају публикације из периода пре 20. века, које су одиграле кључну улогу у утемељењу и модернизацији медицинске науке у Србији. За потребе овога рада, након краћег осврта на медицинске прилике у Србији у 19. веку и предисторију модерне српске медицине, издвојен је часопис *Домаћи лекар: лист за неговоње и чување народног здравља*, најстарији часопис медицинске струке код Срба, који је излазио у периоду од 1871. до 1873. године у Панчеву. У раду су представљени историјски контекст оснивања часописа, његова концепција, садржај и уредници, као и његов значај за познавање историје медицине у Србији, на основу којег се предлаже дигитализација сачуваних примерака ове ретке библиотечке грађе.

**КЉУЧНЕ РЕЧИ:** библиотечка грађа, *Домаћи лекар*, здравствено просвећивање, културно наслеђе, медицинска периодика.

## **Историјски контекст: од типика до првих штампаних медицинских књига**

Почеци медицинске писане речи на тлу средњовековне Србије могу се пратити од 13. века, а први значајни трагови налазе

се у делима Светог Саве – пре свега у *Хиландарском тшйику* (око 1200. године) и *Сшуденичком тшйику* (1208. године). У овим текстовима, поред монашких правила, садржани су и описи организације болничке неге у склопу манастира, што представља рану форму институционалне здравствене бриге.

До 18. века, медицинска писменост у Србији ипак се углавном огледала у рукописним збиркама познатим као *лекаруше*.<sup>1</sup> Ове збирке текстова садржале су описе симптома и народне рецепте за лечење, који су се темељили на мешавини религијских уверења, магијске праксе и народног лекарског искуства. Иако не припадају научној медицини у савременом смислу, лекруше представљају важне изворе за проучавање историје медицине, језика, писма, као и културних и религијских утицаја који су обликовали свакодневни живот и схватања болести и здравља у том периоду. Репродукције неких од ових рукописа чувају се у фонду појединих националних и универзитетских библиотека у Србији, где служе као важан материјал за истраживање историје здравства, медицинске праксе и писмености.<sup>2</sup>

На почетку 19. века, медицина у Србији умногоме заостаје у односу на Европу тога доба. Након два српска устанка и ослобођења државе од вишевековне окупације, следе корените промене у Србији и у домену здравства. Србија је у то доба била без болница и школованих лекара, који долазе неколико година по завршетку Другог српског устанка, када се отпочело са организовањем упоредне српске власти.<sup>3</sup> Становништво је више било окренуто неким алтернативним начинима лечења, а колико је неприхватање модерне медицине било присутно, најбоље говори запажање Јована Данића који каже за свој народ да „они греше у времену: кад је време лекару они зову попа, а кад је време попу обраћају се лекару”.<sup>4</sup> Такође, др Данић каже и да: „у случају какве болести, наш

<sup>1</sup> Лекаруше су биле својеврсне „медицинске књиге” које су садржале упутства за припрему биљних лекова, мелема, чајева и друге традиционалне методе лечења. Ови документи су се преносили са генерације на генерацију и биле су кључне за народну медицину у време када није било школованих лекара.

<sup>2</sup> Репродукцију документа под насловом Хиландарски кодекс Н. 517, објавила је Народна библиотека Србије 1980. године, а превод документа објављен је 1989. године. Издавачи су били Народна библиотека Србије и Републички завод за међународну научну, просветну, културну и техничку сарадњу Социјалистичке републике Србије (СРС).

<sup>3</sup> У делу Србије која је тада била под влашћу Аустроугарске, изградња болница почиње у првој половини 18. века (1724. године – Београдска цивилна болница, као и војне болнице у Београду и Новом Саду 1730. године), док се у остатку Србије прве болнице оснивају тек у 19. веку (Радоје Чоловић, *800 година српске медицине и 140 година српској лекарској друштва* (Београд: Српска академија наука и уметности, 2012), 22. <http://www.rastko.rs/cms/files/books/5062e026b6628> (преузето 15. 2. 2025).

<sup>4</sup> Јован Данић, „Како народ тражи лекара”, *Народно здравље* год. 5, бр. 7 (јул 1900): 146.

ће сељак прво изређати све бабе: врачаре, бајалице и картаре, које су у његовој околини чувене, па, тек после њих, иде лекару, кад је већ болест у највећем жеку, и ту често нема помоћи, а онда се диже повика на лекаре”.<sup>5</sup> Управо у таквом, за развој медицинске свести неповољном окружењу, Јован Стејић (1803–1853) штампа у Бечу 1826. године књигу под насловом *Макробиотика, или наука о продужењу животног човеческог*.<sup>6</sup> Ово дело се сматра првом медицинском књигом у Србији,<sup>7</sup> а у фонду неколико библиотека код нас може се наћи примерак овог дела (Народна библиотека Србије, Библиотека Матице српске, Универзитетска библиотека „Светозар Марковић”, Библиотека Српске академије наука и уметности итд.).

Током тридесетих година 19. века, кнез Милош Обреновић је показао посебну бригу за развој здравственог система. Два кључна циља били су организација санитетске службе и законско уређење здравствених прилика. У том правцу предузете су бројне мере: доведени су школовани лекари, отворене су болнице и апотеке, успостављени карантини, уређене бање и започето је системско законодавно регулисање здравства. Лекари у Србији добијају и просветитељску улогу. Своја искуства размењивали су на састанцима, што је резултирало оснивањем Српског лекарског друштва 1872. године. Једна од првих одлука Друштва била је покретање издавачке делатности: штампање уџбеника и медицинских часописа у којима ће се објављивати текстови о лечењу болести, извештаји са конгреса и новине из светске медицинске праксе. Тако медицинска литература у Србији у другој половини 19. века добија осим научног и саветодавни карактер.

### ***Домаћи лекар: листи за неговоње и чување народног здравља (1871–1873)***

Непосредно пред оснивање Српског лекарског друштва појављује се први медицински часопис у Србији – *Домаћи лекар*. Он представља не само ризницу медицинских, истраживачких и искуствених радова, већ и сведочанство о стварању и развоју мо-

<sup>5</sup> Јован Данић, „Народно здравље, лекарске поуке народу“, *Народно здравље* год. 1, бр. 1 (1896): 31–32.

<sup>6</sup> Књига представља превод чувене студије немачког лекара Кристофа Вилхелма Хуфеланда (Christoph Wilhelm Hufeland, 1762–1836) под насловом: *Макробиотик одер дије Кунст даѕ мепсчлицхе Лебен зу верлјангерн* објављене у Лајпцигу 1796. године. У делу се на популаран и приступачан начин говорило о здравом начину живота, исхрани, умерености и дугочекности. Књига је превођена на више језика и користила се и у образовању лекара, али и за ширу јавност.

<sup>7</sup> Центар за промоцију науке, „Како је медицина дошла у Србију?“, Министарство науке, технолошког развоја и иновација, <https://elementarium.cpn.rs/u-centru/kako-je-medicina-dosla-u-srbiju/> (преузето 15. 6. 2025).

дерне медицине као дела историје српског народа и његове културне баштине.<sup>8</sup> Први број овог листа објављен је 15. јануара 1871. године у Панчеву. Његови власници и главни уредници били су Коста Пеичић (1802–1882)<sup>9</sup> и Љубомир Ненадовић (1837–1916)<sup>10</sup>. У овом граду су, непосредно пре тога, почели да излазе листови *Панчевац*,<sup>11</sup> као и *Жижа*.<sup>12</sup> Ова два листа, уз часопис *Домаћи лекар*, представљају три најзначајнија часописа који су у току 19. века објављивани у Панчеву.<sup>13</sup>

Часопис је штампан у Штампарији Јовановића и Павловића, ћирилицом. Излазио је периодично, на петнаест дана. Тачни по-

<sup>8</sup> Поред термина (културно) наслеђе, који се појављује и у *Закону о културном наслеђу* из 2021. (Правно-информациони систем Републике Србије, <https://pravno-informacioni-sistem.rs/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2021/129/11/reg> (преузето 7. 10. 2025)) као замена за термин културно добро (Правно-информациони систем РС, *Закон о културним добрима*, <https://pravno-informacioni-sistem.rs/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/1994/71/1/reg> (преузето 7. 10. 2025)), као и у називу низа институција и регистара, у српском језику користи се и термин баштина, који се појављује и у преводу Унескове конвенције из 1972. коју је СФРЈ ратификовао 1974. године (*Конвенција о заштити свејске природне и културне баштине*, [https://www.kultura.gov.rs/extfile/sr/5171/11.%20Konvecija%20o%20zastiti%20svetske%20kulturne%20i%20prirodne%20bastine%20\(%20Pariz.%201972\).pdf](https://www.kultura.gov.rs/extfile/sr/5171/11.%20Konvecija%20o%20zastiti%20svetske%20kulturne%20i%20prirodne%20bastine%20(%20Pariz.%201972).pdf) (преузето 7. 10. 2025)). Појмови културно наслеђе и културна баштина често се у свакодневном говору, институцијама заштите и релевантним научним дисциплинама, а у складу са њиховим традицијама употребе одређених термина, користе као синоними, а понекад и као да су у односу хипонимије, али се око њиховог дефинисања и примене у пракси и даље воде бројне полемике. Појам културно наслеђе чешће се, дакле, користи у институционалном и правном контексту, док појам културна баштина као да више наглашава изграђен емотивни и идентитетски однос појединаца или заједница према наслеђеном. Другим речима, „баштина је оно у чему је [...] препознат смисао наслеђивања”. Milan Popadić, *Vreme prošlo u vremenu sadašnjem: uvod u studije baštine* (Beograd: Centar za muzeologiju i heritologiju Filozofskog fakulteta, 2015), 18. Међутим, постоји тенденција да се појму баштина прида институционални карактер тако да он подразумева организовану и систематичну бригу о „о претрајалим формама и садржајима прошлости и њиховој употреби у јавној сфери” (Исто, 41).

<sup>9</sup> Може се наћи неколико верзија овог имена. На насловној страни часописа пише да је уредник: К. Пеичић, у бази COBISS је као име власника и уредника наведено: К. [Коста] Пенчић, док се у многим изворима налазе имена Константин Пеичић (Српска академија наука и уметности, „Константин Пеичић, Коста”, <https://www.sanu.ac.rs/clan/peicic-konstantin-kosta/> (преузето 5. 7. 2025)), као и Константин Пејичић. Lazar Mečić, „Nekoliko rečenica o dr Konstantinu Pejičić”, у *Teodor Pavlović: život, delo i nasleđe: Kompletna priča o srpskom intelektualcu*, <https://www.novibechej.com/en/theodor-pavlovic-life-and-work/about-dr-konstantin-pejicic> (преузето 5. 7. 2025).

<sup>10</sup> Радио је као лекар у Панчеву. Бавио се начином живота Панчеваца, њиховим обичајима и културом. Издао је књигу О здравственим приликама у Панчеву (1891. године). Не треба га мешати са много познатијим Љубомиром Ненадовићем (1826–1895), српским књижевником, дипломатом и политичарем.

<sup>11</sup> Пун назив овог листа је гласио *Панчевац: недељни лист за њроsvејтне и материјалне интересе*. Први број је објављен 25. 4. 1869, а главни уредник листа је био Јован Павловић.

<sup>12</sup> Овај хумористично-сатирични лист почео је да излази у новембру 1871. године, а главни уредник био је Јован Јовановић Змај.

<sup>13</sup> Миодраг Живанов, „Домаћи лекар (1871–1873)”, у *Банатска њериодика XIX и XX века: зборник радова* (Нови Сад: Матица српска; Београд: Институт за књижевност и уметност; Зрењанин: Градска народна библиотека „Жарко Зрењанин”, 1995), 105. Ауторке се захваљују рецензенткињи која је указала на овај рад.

даци о тиражу нису сачувани, али се сматра да је дистрибуиран у више вароши у тадашњој Кнежевини Србији, уз могућност претплате. Језик је био једноставан и без стручне медицинске терминологије, што додатно потврђује његову просветитељску и саветодавну улогу.

Основна идеја уредника била је да се текстови пишу „што је могуће простим, народним језиком, да га сваки разумети може”,<sup>14</sup> што указује на намеру да се медицинске теме приближе ширем, али писменом, грађанском слоју становништва. Часопис није имао формално одређене рубрике, али су чланци у великој мери дочаравали дух времена у коме су настали. Тематика часописа обухватала је широк спектар здравствених тема, које су се тицале свакодневног живота становништва: од савета за труднице у погледу исхране и хигијене, преко порођаја (који се у то време најчешће обављао у кућним условима), па све до неге новорођенчади, деце и школске омладине. Описивани су најчешћи здравствени проблеми у детињству, попут жутице, штучања, кијавице, кашља и „пролива”. Читав низ текстова био је посвећен хигијени – личној, развијању хигијенских навика код деце, хигијени становања, здравственој безбедности хране итд. Посебно се водило рачуна о питањима исправности и безбедне употребе хране – млека, меса, хлеба и других основних животних намирница. Велики део часописа био је посвећен заштити од заразних болести, као што су шуга, мраса (морбили), тифус, срдобоља (дизентерија), сушица (туберкулоза) и колера, која се у појединим крајевима, попут неких села у Срему, повремено јављала и доводила до епидемија током седамдесетих година 19. века. Подвлачила се и штетност пијанства, као и лош утицај алкохолизма на породицу и ширу заједницу.

Један од битних сегмената била је промоција вакцинације, која је у часопису описивана као „најчудноватији и најдрагоценији проналазак за људство, које је дух човечији до сад у стању да пронађе”.<sup>15</sup> Вакцинација је требала да буде спровођена у раном узрасту код деце и да представља доминантан вид заштите од великих богиња.

Уредници су такође давали упутства за пружање прве помоћи у случајевима „напрасне опасности”, као што су дављење, промрзLINE, тровања и сл. У овим текстовима била је заступљена и народна медицина – препоручивани су природни лекови као што су нишадор, пијавице, лековите траве, маст и лој, док се, ме-

<sup>14</sup> Константин Пејичић и Љубомир Ненадовић, „Приступ”, *Домаћи лекар*, Год. 1, бр. 1 (1871): 3

<sup>15</sup> Константин Пејичић и Љубомир Ненадовић, „О калемљењу богиња”, *Домаћи лекар*, Год. 1, бр. 6 (1871): 96.

тода „пуштања крви” више није препоручивала. Понекад су се у часопису налазили и статистички подаци, као што су извештаји о кретању броја становника у појединим градовима, попут Панчева. Међу сарадницима листа били су Јован Јовановић Змај<sup>16</sup> и Радмило Лазаревић.<sup>17</sup>

Последњи број часописа објављен је 15. јула 1873. године. На насловној страни последњег броја уредници се извињавају читаоцима због кашњења у излажењу листа, наводећи као разлог то што су „оба уредника овог листа целог лета били оптерећени, као варошки лекари, са лечењем болесника, које је посетила немила и грозна боља – колера, – која је у приличној мери и у нашој вароши завладала била”. Ово сведочи о тешким условима у којима су медицински радници радили, као и о мањку кадрова, што је утицало на то да писана медицинска литература – како часописи, тако и уџбеници – буде слабије заступљена. Просветитељска активност у медицини у великој мери се заснивала на добровољном раду, због чега су овакви документи од изузетног значаја и морају се пажљиво чувати.

## Закључак

Иако је излазио релативно кратко, свега две и по године, *Домаћи лекар* је оставио трајан траг у историји српске медицине и издаваштва. Његова појава охрабрила је касније иницијативе за покретање стручних гласила и допринела формирању свести о важности медијског простора за размену медицинских знања. Издавачка делатност Српског лекарског друштва, започета управо у овом периоду, представља логичан наставак идеја зачетих овим листом.

*Домаћи лекар* представља и значајан историјски документ. Као први пример стручне периодике из области медицине у Србији, он је не само сведочанство о раним покушајима здравственог просвећивања становништва, већ и културно добро које осветљава процес модернизације српског друштва у 19. веку. Према

<sup>16</sup> После завршених студија медицине, Змај се враћа у Нови Сад, а одмах потом, са породицом одлази у Панчево, где почиње да ради као општински лекар. У исто време и хонорарно пише за часописе који се у то време објављују у Панчеву. После породичне трагедије, он се сели (1874).

<sup>17</sup> Михаило (Радмио, Радмило) Лазаревић (1846–1899), био је српски педијатар, књижевник, а бавио се и истраживањима из области ентомологије. Поред крштеног имена Михаило, често се његова књижевна дела могу наћи потписана као Радмио Лазаревић или (као у овом часопису) Радмило Лазаревић (Драгана Михаиловић, Гордана Лазаревић, „Др Радмило Лазаревић и српска ентомологија”, у *Зборник радова Чештертој научној скупи: 800 година српске медицине* (2013): 167).

подацима из заједничке библиографске базе COBIB.SR, часопис се данас чува у фондовима Народне библиотеке Србије, Библиотеке Матице српске у Новом Саду, Универзитетској библиотеци „Светозар Марковић” и Библиотеци Српске патријаршије у Београду. Ово додатно наглашава потребу за његовим очувањем и дигитализацијом, како би био доступан истраживачима из различитих области – историчарима, етнологима, социолозима и другима који се баве проучавањем живота у прошлости. Његова доступност истраживачима и широј јавности има вишеструки значај – не само за историју медицине, већ и за историју издаваштва, културне политике и библиотекарства. Осим своје информативне и едукативне улоге, данас, овај часопис представља вредан део фонда старе и ретке периодике у библиотекама. С обзиром на то да је часопис настао у време када је културна продукција била уско повезана са образовним и државотворним напорима, он представља и пример интеракције библиотека, здравства и јавне културе, што га чини незаобилазним у проучавању културног наслеђа Србије.

Очување старе и ретке медицинске литературе, какву представља и *Домаћи лекар*, не би било могуће без посвећености библиотека као институција које чувају, штите и омогућавају приступ овим историјским документима. Управо захваљујући библиотекама, медицинска писана реч из 19. века остаје важан сведок културних, научних и друштвених процеса који су обликовали модерну Србију. Њихова улога је кључна у стварању везе између прошлости и садашњости, као и у очувању колективног и културног памћења.

У фонду Народне библиотеке Србије данас се налази око 250 наслова из области медицине, објављених током 19. века на територији данашње Србије. Већину овог фонда чине монографске публикације, али значајно место заузимају и серијске публикације – медицински часописи који су били усмерени и на стручно усавршавање лекара и другог медицинског особља, и на подизање опште свести о значају здравствене културе, хигијене и сузбијања узрочника болести. Ови извори не само да сведоче о почецима модерне медицине у Србији, већ представљају и драгоцен сегмент националног културног идентитета.

## Literatura:

1. Danić, Jovan. „Kako narod traži lekara”. *Narodno zdravlje* God. 5, br. 7 (1900): 146–147. (na ćirilici)
2. Danić, Jovan. „Narodno zdravlje, lekarske pouke narodu”. *Narodno zdravlje* God. 1, br. 1 (1896): 31–32. (na ćirilici)
3. Živanov, Miodrag. „Domaći lekar (1871–1873)”. *Banatska periodika XIX i XX veka: zbornik radova*, (1995): 105–111. (na ćirilici)
4. „Zakon o kulturnom nasleđu, 129/2021–120”. Pravno-informacioni sistem Republike Srbije. <https://pravno-informacioni-sistem.rs/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2021/129/11/reg> (preuzeto 7. 10. 2025).
5. Mihailović, Dragana i Lazarević, Gordana. „Dr Radmilo Lazarević i srpska entomologija”. *Zbornik radova Četvrtog naučnog skupa: 800 godina srpske medicine*, (2013): 167–175.
6. Mečkić, Lazar. „Nekoliko rečenica o dr Konstantinu Pejičiću”. *Teodor Pavlović – život, delo i nasleđe: Kompletna priča o srpskom intelektualcu*. <https://www.novibechej.com/en/theodor-pavlovic-life-and-work/about-dr-konstantin-pejicic> (preuzeto 5. 7. 2025).
7. Pejičić, Konstantin i Nenadović, Ljubomir. „Pristup.” *Domaći lekar* God. 1, br. 1 (1871): 3. (na ćirilici)
8. Pejičić, Konstantin i Nenadović, Ljubomir. „O kalemljenju boginja”. *Domaći lekar* God 1, br. 6 (1871): 95–98. (na ćirilici)
9. Popadić, Milan. *Vreme prošlo u vremenu sadašnjem: uvod u studije baštine*. Beograd: Centar za muzeologiju i heritologiju Filozofskog fakulteta, 2015. (na ćirilici)
10. Srpska akademija nauka i umetnosti, „Konstantin Peičić, Kosta”, <https://www.sanu.ac.rs/clan/peicic-konstantin-kosta/> (preuzeto 5. 7. 2025).
11. Centar za promociju nauke, „Kako je medicina došla u Srbiju?”, *Ministarstvo nauke, tehnološkog razvoja i inovacija*, <https://elementarium.cpn.rs/u-centru/kako-je-medicina-dosla-u-srbiju/> (preuzeto 15. 6. 2025).
12. Čolović, Radoje. *800 godina srpske medicine i 140 godina srpskog lekarskog društva*. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, 2012, <http://www.rastko.rs/cms/files/books/5062e026b6628> (preuzeto 15. 2. 2025) (na ćirilici)

Б  
И  
Б  
Л  
И  
О  
Т  
Е  
К  
А  
Р

бр.  
2.  
год.  
2025.

**Veselinović Bojana**  
veselinovic.bojana@nb.rs

**Jašović Ivana**  
ivana.jasovic@nb.rs  
National Library of Serbia

# ***DOMAĆI LEKAR: A JOURNAL FOR PROMOTING AND PRESERVING PUBLIC HEALTH– SERBIA'S FIRST MEDICAL PERIODICAL***

**SUMMARY:** The National Library of Serbia holds a significant collection of medical literature, representing nearly two centuries of publishing activity in the domain of serial publications issued within the territory of modern-day Serbia. The number of these publications approaches one thousand. Among the preserved editions, publications from the period before the 20th century hold particular value, having played a key role in the foundation and modernization of medical science in Serbia. For the purposes of this paper, the journal *Domaći lekar. List za negovanje i čuvanje narodnog zdravlja* (The Domestic Doctor. A Journal for Cultivating and Preserving Public Health), the oldest medical professional journal among the Serbs, first published in Pančevo in 1871, has been singled out. It serves as the foundation for modern medicine in Serbia, representing not only a rich treasury of medical, scientific, and empirical writings but also an integral part of Serbian national history and cultural heritage.

**KEYWORDS:** National Library of Serbia, library material, medical periodicals, 19th-century Serbia, *Domaći lekar*

Примљено: 24. јула 2025.

Прихваћено: 10. октобра 2025.